

Vak'a-nüvis Mehmed Râşid Efendi, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği

Vaka-nuvis Mehmed Rasid Efendi, His Life, Works and Literary Personality

Halit BİLTEKİN*

Özet

XVIII. yüzyılın önemli şair ve tarihçilerinden olan Mehmed Râşid Efendi, İstanbul'da doğmuştur. Doğum tarihi belli değildir. Babası zamanın önemli âlimlerinden Malatyalı Mustafa Efendi'dir. 1104/1692-3 yılında Ebu Sa'id-zâde Feyzu'llah Efendi'den mülazım olmuş, 1116/1704-5 senesinde Hacı İlyas Medresesi müderrisliğine atanmış; daha sonra değişik medreselerde müderrislik yapmıştır. 1126/1714 yılında "vak'a-nüvis"lik görevine getirilmiş; 1135/1723'de Halep kadılığına atanmış; 1140/1728'de Rumeli Beylerbeyiliğine getirilerek İran'a elçi olarak gönderilmiştir. 1141/1729 tarihinde İstanbul kadılığına atanan Râşid, bu görevinden 1143/1730'da azledilmiştir. Patrona Halil ayaklanmasından sonra İstanköy, Bursa ve Limni'ye sürgüne gönderilen Râşid, İstanbul'a döndükten sonra 1147/1734'da Anadolu kazaskerliğine atanmış; 18 Safer 1148/10 Temmuz 1735'te vefat etmiştir. Şiirde Nâbî tarzının takipçilerinden olan Râşid'in bugün elimizde *Târih*'i, *Divan*'ı, *Sihhat-âbâd* adlı bir mesnevisi ve bazı fetih-name ile vakfiyeleri vardır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Râşid, Divan Edebiyatı, Divan, Râşid, Vaka-nuvis, Tarih, Sihhat-âbâd

Abstract

Mehmed Raşid Efendi, one of the foremost poets and historians of XVIII. century, was born in İstanbul. His date of birth is unknown. Being from the period's most important scholars Malatyalı Mustafa Efendi was his father. He took the "mülazım" (= novice) title from Ebu Sa'id-zade Feyzu'llah Efendi in 1104/1692-3. In 1116/1704-5 he was appointed to the "müdrislik" (= professorship) of the Hacı İlyas Madrasah. In 1126/1714 he was given the official duty of "vak'a-nüvislik" (= chroniclership). In 1135/1723 he became the Halep's Cadi. In 1140/1728 he was settled to the "beylerbeyilik" (= governorship) of Rumeli province and then sent to Iran as an ambassador. In 1141/1729 he was the Qadi of İstanbul until his dismissal at the date of 1143/1730. After the Patrona Halil Rebellion, he was banished to Istanokoy, Bursa and Limni in turn. Later on, he returned to İstanbul and appointed as the "kazasker" (= high officer in the hierarchy of the Moslem Judiciary) of Anatolia. He passed away on 18 Safer 1148/10 July 1735. He left us his *Tarih* (= Chronickle), *Divan* (= Collection of Poems), masnavi titled *Sihhat-abad*, some "fetih-name"s (= poems celebrating a victory) and "vakfiye"s (= deeds of trust of a pious foundation).

Key Words: Mehmed Rasid, Classical Turkish Poem, Divan, Vaka-nuvis, History, Sihhat-abad

Karlıoçça antlaşması ve Edirne Vak'ası adıyla bilinen isyanla XVIII. yüzyıla giren Osmanlı İmparatorluğu, bu yüzyılda hem devlet yönetimi, hem de sosyal yapı bakımından dağılma ve çözülmeye maruz kalmıştır. Böyle karışık bir dönemde sadret makamına getirilen Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, aldığı tedbirlerle tarihte "Lâle Devri" olarak adlandırılan bir huzur, eğlence ve kültür döneminin oluşmasını sağlamıştır. Lâle Devri'nin önemli temsilcilerinden biri, bu dönemi bizzat yaşayan, yazdığı *Târih*'e olduğu gibi yansıtan, aynı zamanda şairliği ile de tanınan Vak'a-nüvis Mehmed Râşid Efendi'dir. Bu yazıda önce Râşid Efendi'nin hayatı, kaynaklardan ve kendi eserlerinden elde edilen bilgilerden faydalanarak ortaya konulacak; sonra eserleri tanıtılacak, nihayet edebî kişiliği üzerine bilgiler verilecektir.

1. Hayatı

1.1 Doğum Yeri ve Tarihi

Mehmed Râşid Efendi, kendisinden bahseden kaynaklara göre İstanbul'da¹ "Fatih-Beyceğiz Mahallesi Nişancı Caddesinde eski adı İncirli Medrese olan şimdiki Fatih Nişancı Mehmed Paşa İlk Okulunun yanında bugün 38/29 parsel sayılı mezarlık olarak gösterilen mahallin yanındaki binada" (Dinç, 1965, 1) dünyaya gelmiştir. Bazı yerlerde Râşid'in doğum yılı 1080-1/1670 olarak gösterilmektedir (Günay, 2007, 463). Gerek eserlerinde, gerekse Râşid hakkında bilgi veren kaynaklarda doğum tarihi ile bilgiye rastlanmamaktadır. Sadece *Divân*'ında Kapdan-ı Deryâ Mustafa Paşa'ya sunduğu kasidesinde yer alan

* Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ "Gül-bün-i şâdâb-ı vücûdî gülîstân-ı İstanbul'da neşv ü nemâ bulmuşdur" (Safâî, 2005, 255); "Dârü's-salţanada doğdı" (Fındıklı İsmet, 1989, 91).

Bütün ‘âlem bilir kim nükte-perdâzân-ı ‘aşr içre
Otuz yıldan berü endîşemiñ nâfızdır aḥkâmı (K.XXIII/75)²

beytinde (Biltekin, 1993, VI) geçen “otuz yıldan berü” ibaresi geçmektedir. Bu ibareden, otuz yılın nereden başlanıp bitirileceği hususunun kesin olmaması sebebiyle, tahminde bulunmak oldukça güçtür. Bu yüzden Râşid için verilen bu doğum tarihi, onun gerçek doğum tarihi değil, tahminen verilen bir doğum tarihidir.

1.2. Ailesi

Râşid’in babası, zamanın saygın âlimlerinden Malatyalı Mustafa Efendi’dir³. Mustafa Efendi İstanbul’a gelerek Kadri Efendi’den 1077/1666’da mülazım olmuş; 1087/1676-7’de Abdurrahman Paşa Medresesine, 1091/1680’de Papasoğlu Medresesine, 1092/1681’de Hüsrev Kethüda Medresesine, 1093/1682’de Haydar Paşa Medresesine, 1097/1685-6 ‘da Gazanfer Ağa Medresesine, 1099/1687-8’de Sahn-ı Semaniyyeden birine, 1100/1688-9’da Siyavuş Paşa Medresesine, 1102/1690-1’de Zâl Paşa-yı Sultanî Medreselerine müderris olmuş; 1103/1691-2’de Ordu-yı hümâyün kadılığı görevine getirilmiş; 1104/1692-3’te Sultan Ahmed Han Medresesine, aynı yıl Süleymaniye medreselerinden birine görevlendirilmiş; 1105/1693-4’te Kudüs, 1111/1699-1700’de Bursa kadılığına atanmış; 1112/1700-1’de emekliye ayrılmış ve 1113/1701-2’de vefat etmiştir (Biltekin, 1993, VII).

Râşid’in Abdullah Efendi adında bir de büyük kardeşi vardır (Fındıklılı İsmet, 1989, 162; Müstakim-zâde, 1928, 719; Sâlim, 2005, 451-452; Tuman, 2001, 535). “ââèid” mahlasıyla şiirler yazan Abdullah Efendi de İstanbul’da doğmuş; Râşid ile birlikte kazasker Abdu’l-bakî Ârif Efendi’den hat dersleri almıştır (Fındıklılı İsmet, 1989, 162; Müstakim-zâde, 1928, 719). Abdullah Efendi, ilmiye sınavındaki sırasını tamamladıktan sonra 1134/1721-1’de Bağdad, 1139/1726-7’de Hemedan, 1144/1731’de İstanbul kadılığına atanmış (H.Biltekin, 1993, VII; Sâlim, 2005, 452, Fındıklılı İsmet, 1989, 162-163), 1150/1737’de Anadolu kazaskerliği görevine getirildikten sonra 1152/1739’da vefat etmiştir (Fındıklılı İsmet, 1989, 163).

Fındıklılı İsmet Efendi’nin *Tekmiletü’ş-Şakâyık*’ında Râşid’in şeyhülislâm müfettişi İdris Efendi’nin damadı olduğu kayıtlıdır (Fındıklılı İsmet, 1989, 91). Şeyhî Mehmed Efendi’nin *Vakâyi’u’l-Fuzelâ*’sında Van’da dünyaya gelen, İstanbul’a gelip Kadri Efendi’den mülazım olan, şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi’nin “vekâlet-i dersiyee”leriyle meşgul olan bir İdris Efendi hakkında bilgiler verilmektedir (Şeyhî Mehmed, 1989, 271-272). Fakat bu kişinin Râşid’in kayın pederi olup olmadığı konusunda bir bilgi bulunmamaktadır.

Ayrıca *Sicill-i Osmânî*’deki bilgilere göre, Râşid’in İbrahim Edhem adında bir oğlunun olduğu ve bunun 1185/1771-2’de Mısır mollası olarak vefat ettiği de bilinmektedir (Mehmed Süreyya, 1308-11, IV, 301).

1.3. Müderrislikleri

İyi bir eğitim alan Râşid, 1104/1692-3 tarihinde Ebu Sa’îd-zâde Feyzu’llah Efendi’den mülazım olmuş ve süresinin dolmasını beklemeye başlamıştır (Sâlim, 2005, 321)⁴. Râşid, Şeyhülislâm Mehmed Efendi’nin 1155/1703’te “hâric” medreselerine girecekler için açtığı sınava süresini tamamlayamadığı için girememiştir (Râşid, 1282, III, 119)⁵. Bu sınava katılmayan Râşid, 1116/1704-5’te şeyhülislâm Seyyid Ali Efendi’den “ibtidâ-i hâric” ile Hacı İlyas Medresesi müderrisliğine atanmıştır. Râşid, şeyhülislâm Seyyid Ali Efendi’ye sunduğu kasidelerinde bu görevi talep ettiğini ve göreve atanmasından duyduğu şükranı;

² Makalede geçen beyitlerin şiir numaraları Biltekin, Halit, 1993, “Vak’a-nüvis Râşid Efendi ve Divan’ının Tenkitli Metni”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi’nden alınmıştır.

³ “Mevâlî-i ‘ıẓâmdan Burûsa kazâsından ma’zûlen fevt olan Muştafâ Efendi’niñ maḥdûmudur” (Safâyi, 2005, 255); “...devlet-i ‘aliyyede ‘aşr-ı Sultân Muştafâ Ḥan-ı Şânî’de Burûsa kazâsından ma’zûlen intikâl eyleyen ‘ulemâ-yı kirâmîñ ercendi Malatyalı Muştafâ Efendi merḥûmuñ kurret-i ‘ayn-ı faẓîletmendi ve maḥdûm-ı necâbet-mersûm-ı dil-pesendi” (Sâlim, 2005, 320); “Burûsa’dan ma’zûl güşe-gir-i manşib-ı ḳubûr olan fâzil-ı yek-tâ Malatî Muştafâ Efendi merḥûmuñ necl-i güzîn-i şâhib-reşâdi ve maḥdûm-ı bihterîn-i melek-nihâdi olmağla...” (Râmiz, 1994, 108)

⁴ “sene 1104 târiḥinde meḥâdim-i kirâmîñ ser-bülendi Ebû Sa’îd-zâde Feyzu’llah Efendi’den mülazım...” (Sâlim, 2005, 321); “şeyḫü’l-islâm Ebû Sa’îd-zâde Feyzu’llah Efendi’den mülazım...” (Müstakim-zâde, 1928, 719).

⁵ “Şeyḫü’l-islâm Efendi ḥazretlerinin ḥâric medreselerine müteheyyî olan efendileri imtiḥân etmek şâdedinde olduğu şöhret bulup ḳırḳdan münfaşıl olan dermendler daḫı ḥâzir ve âmâde iken müddet-i infişâlleri faḳîr-i veḳâyî’-nüvis gibi on sekiz seneden dūn olan bî-çâreler imtiḥâna girememek üzre tenbîḥ olunup...” (Râşid, 1282, III, 119).

Ma'âş kaydı mı çeksin hayâl-i medrese mi
 Toyar mı hiç bu kadar hemme bir vücūd-ı haķîr

Binâ-yı şevk-i kulübü çün eylediñ ihkâm
 Benim de kıl dil-i vîrân-esâsımı ta' mîr

Benim de eyle neşât-ı rü'ûs-ı hâric ile
 Ne var mebâsim-i cân-ı hâzinimi teftîr

Baña da şarf-ı kerem eyle kim degildir ' ayb
 Olinsa her ne kadar bezl-i cüdda tebzîr

(K.XVII/60, 61, 62, 63)

beyitleriyle ifade etmiştir (Biltekin, 1993, IX). Râşid daha sonra 1119/1707-8'de Sâdık Efendi yerine Anbar Gazi Medresesine, 1123/1711'de "dâhil" rütbesiyle Halil Paşa Medresesine, 1126 Şaban'ında (Ağustos 1714) "hareket-i dâhil"le Hâdim Hasan Paşa Medresesine görevlendirilmiştir. (Biltekin, 1993, IX). 1126/1714'te vak'a-nüvislik görevine getirilen Râşid, Mora seferine katılmış, buradaki hizmetlerinden dolayı Şehid Ali Paşa'nın telhisi ve padişahın hatt-ı hümayunu ile 1127/1715 muharreminde görevi Sahn-ı Seman medreselerinden birine yükseltmiştir⁶. 1128 recebinde (Haziran 1715) "ibtidâ-i altmışlı" rütbesiyle Hankah-ı Ka'riyye Medresesine, 1130 şevvalinde (Ağustos 1718) Bayram Paşa Medresesine, 1132/1729-30'da Ayasofya Medresesine tayin edilmiştir (Biltekin, 1993, X; Sâlim, 2005, 321). Bu müderrislikleri sırasında Râşid "askerî kassamlık" görevine de getirilmiştir (Râşid, 1282, V, 453; Safâyî, 2005, 255). Râşid, "askerî kassamlık" görevini 29 ay sürdürmüş, daha sonra 1135/1722-3'te İstanbul rü'ûsunun son halkası olan Süleymaniye müderrisliğine getirilmiş; bu görevinin yanı sıra Haremeyn müfettişliğine de nail olmuştur (Biltekin, 1993, X; Râşid, 1282, V, 453)

1.4. Vak'a-nüvisliği

İlk Osmanlı vak'a-nüvisi olarak kabul edilen Na'imâ Efendi'nin görevini bırakmasından sonra 1115-1116/1703-5 tarihleri arasında Râmî Mehmed Paşa'nın bu göreve Şefik Mehmed Efendi'yi getirdiği bilinmektedir (Ahışalı, 2007, 451; Cemaleddin, 1314, 50). Fakat Şefik Mehmed Efendi'nin bu görevde ne kadar süre ile kaldığı belli değildir. Râşid, 1126/1714'te vak'a-nüvislik görevine getirilmiş; hamilerinden Şehid Ali Paşa'nın emri ile III. Ahmed'in tahta çıktığı 5 Rebî'ü'l-evvel 1115/19 Temmuz 1703 tarihinden itibaren vekayi yazmaya başlamıştır (Biltekin, 1993, XI; Râşid, 1282, I, 7, 8, 9; V, 451). Bu durum yani Râşid'in III. Ahmed'in tahta çıkışından itibaren tarihini yazmaya başlaması, vak'a-nüvislik görevinin o tarihten itibaren boş olduğunu göstermektedir. Fındıklılı İsmet Efendi'nin Râşid'in Şefik Mehmed Efendi'nin yerine 1115/1703'te vak'a-nüvisliğe getirildiğini söylemesi bu yüzden yanlıştır. (Fındıklılı İsmet, 1989, 91). Râşid de Şehid Ali Paşa'ya sunduğu bir kasidesinde artık geçimini kalemiyle sağladığını şöyle ifade etmektedir:

Benim úalem-rev-i endişe m'Âlik'Ânemdir
 Bâña mu'Àuaèa-i ò'Àmeden gelir ir'Àd (K.XIII/78)

Râşid, vak'a-nüvis olarak Şehid Ali Paşa ile Mora ve Varadin seferlerine katılmıştır (Biltekin, 1993, XI; Cemaleddin, 1314, 44; Ahmet Refik, 1924, 305). Sadrazam Şehid Ali Paşa, Mora seferi sırasında Râşid'e nişancılık görevi vermek istemiş; Râşid rahatsızlığını sebep göstererek bu görevi kabul etmemiştir. (Râşid, 1282, IV, 159-160; Ahmet Refik, 1924, 305-306).

Sadrazam Ali Paşa, Varadin seferinde şehit olmuş; ordu yenilmiş ve Osmanlı Devleti Avusturyalılar ile barış imzalamak zorunda kalmıştır. Şehid Ali Paşa'nın yerine sadrazamlık görevine Nevşehirli Damat İbrahim Paşa getirilmiştir. Şair ve sanatçıları koruyan, ilme büyük önem veren, komşu devletlerle barış anlaşmaları yaparak Osmanlı Devleti'ni kısa süreliğine barış ve huzur ortamına

⁶ "Hâdim Hasan Paşa müderrisi bu 'abd-i faķire çekilen metâ'ib-i seferiye muķâbelesinde bi-hasebi't-tarîķ-i ri'âyet ile mükâfât olunmak murâd-ı hâzret-i şadr-ı a'zamî olmağın 'Abdu'llâh Efendi'ye Anadolu pâyesi ve Bâķî Efendi ile bu faķire ikişer rütbe yukarı medreseler tevcih olunması bâbında haţt-ı hümayün ihşân buyrulmak ricâsına telhîş eylediklerinden haber-dâr ve bir rütbe yukarı medreseler ihşânı kerem-i vâfidir diyü niyâzmend olduğumuzda müsâ'adeye şitâb ve telhîş-i evcele münâķış tekrâr bir daķı telhîş olunmak teklîfi irtikâb buyrulmağla böyle bir pâdişâh-ı 'âzamet-penâh hâzretleriniñ mübârek kalem-i 'inâyet-raķamları bizim gibi dermendân-ı bâb-ı ihşânları haķķında cünbişe gelmek ser-mâye-i tefâhür ü mübâhâtumız olduğundan bu maħalle bi-'ibâreti'-ş-şerîfe şebt olunmak çeşbân görüldü. Şüret-i haţt-ı hümayün: Benim vezîrim ordu-yı hümayünümde seniñle ma'an olan ordu-yı hümayün kâzîsi Mevlâna 'Abdu'llâh'a Anadolu kâzî-'askerîgi pâyesi ve müderrisinden Seyyid 'Abdu'l-bâķî ve Mehmed Râşid mutaşarrıf oldukları medreselerden birer rütbe yukarı medreseler karîha-i hümayünümün ihşân-ı hümayünüm olmuşdur" (Râşid, 1282, IV, 178-179).

kavuşturan Damat İbrahim Paşa zamanında da Râşid, vak'a-nüvislik görevine devam etmiş; sadrazamın birçok ihsanına nail olmuştur (Biltekin, 1993, XII).

Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Râşid'in tarih konusunda düşüncelerini öğrendikten sonra ona Na'imâ'nın bıraktığı 1070/1659-60 tarihinden itibaren geçen olayları yazmasını emretmiştir (Biltekin, 1993, XII; Râşid, 1282, I, 9-10; Ahmet Refik, 1924, 310-311). Râşid, sadrazamın yardımıyla gerekli belgeleri topladıktan sonra Osmanlı vekayiini Na'imâ'nın bıraktığı 1070'den itibaren kaleme almıştır.

Damat İbrahim Paşa'nın sadareti zamanında en rahat günlerini geçiren, sadrazamın yakın ilgisini gören, sadrazamla birlikte düzenlenen eğlencelere katılan, sefirlerin ve elçilerin kabulünde sadrazamın yanında yer alan, sunduğu şiirler ve yaptığı görevler karşılığında birçok ihsana nail olan Râşid, 1135 ramazanında (Haziran 1723) vak'a-nüvislik görevinden azledilmiş ve yerine Küçük Çelebi-zâde Âsım Efendi getirilmiştir (Biltekin, 1993, XIII; Râşid, 1282, V, 449-450).

1.5 Halep Kadılığı

Râşid, Damat İbrahim Paşa'ya sunduğu bir kasidesinde;

Erdene yâ ħod Burûsa pāyesiyle çok mudur
Virse şān Râşid gibi dīrīne midĥat-ĥ'ānına (K.VI/101)

beytiyle açık bir şekilde Damat İbrahim Paşa'dan yeni görevler istemiştir. 1135 yılında Halep kadılığı Mecdî-zâde Ahmed Efendi'ye verilmişse de, Ahmed Efendi rahatsızlığı nedeniyle bu göreve gidememiştir. Bunun üzerine Halep kadılığı, 1135 Ramazanında (Haziran 1723) Edirne payesiyle Süleymaniye müderrisi olan Râşid'e tevcih edilmiştir (Râşid, 1282, V, 449-450; Şeyhî Mehmed, 1989, 544-545; Fındıklılı İsmet, 1989, 91). Râşid'in bu göreve atanmasıyla boşalan vak'a-nüvislik görevine ise Küçük Çelebi-zade Âsım Efendi getirilmiştir (Râşid, 1282, V, 449-450; Şeyhî Mehmed, 1989, 544-545; Fındıklılı İsmet, 1989, 91; Cemâleddin, 1314, 44; Babinger, 1982, 294).

Halep'te umduğunu bulamayan, İstanbul'da geçirdiği günlerin ve ailesinin hasretini çeken Râşid, sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya yazdığı bir manzum arzuhal ile durumunu bildirmiş; görev süresini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönmüştür. (Ahmed Refik, 1924, 319; Biltekin, 1993, XIII).

1.6 İran Elçiliği

Osmanlılar ve İran arasında yapılan savaş sona ermiş; barış anlaşması sağlanmış ve bu anlaşmanın yapılabilmesi için karşılıklı elçiler gönderilmesine karar verilmişti (Ahmed Refik, 1924, 319). Çelebi-zade Âsım'ın ifadesiyle bu elçilik görevi için, sadrazam, keskin zekâlı, hazır cevap, ağır başlı, devletin sırlarını, mezhep ve dini bilen bir elçi görevlendirmek istiyordu⁷. Sadrazam, o tarihlerde Edirne payesiyle Halep kazasında vazifesini tamamlamış olan Râşid'i, bu elçiliğe görevlendirmeyi uygun buldu (Çelebi-zade Âsım, 1282, 589; Faik Reşad, 1312, 200; Cemâleddin, 1314, 44-45). Osmanlı Devleti'nde gönderilecek elçilerin "erbâb-ı seyf ü kitâbetden" seçilmesi sebebiyle Râşid'e de Mekke-i Mükerreme rütbesiyle Rumeli Beylerbeyiliği payesi verilmiştir (Çelebi-zade Âsım, 1282, 589; Faik Reşad, 1312, 200; Râmiz, 1994, 108). 1140/1728 tarihinde elçilik görevine tayin edilen Râşid, bu görevi başarı ile tamamlayarak 1141 zilhiccesinin (Haziran 1729) başlangıcında İstanbul'a dönmüştür (Baysun, 1946-51, 145-150; Aktepe, 1955, 155-178.). İstanbul'a dönen Râşid'in rütbesi tekrar "ilmiye" sınıfına çevrilmiştir (Çelebi-zade Âsım, 1282, 589; Faik Reşad, 1312, 200; Cemâleddin, 1314, 44-45).

1.7. İstanbul Kadılığı

Râşid'in elçilik ile İstanbul'a döndüğü tarihte İstanbul kadılığı Zülâlî Hasan Efendi'nin üzerinde bulunmaktaydı. O tarihlerde İstanbul'da bir kıtlık baş göstermiş; bu kıtlığın sebebi Zülâlî Hasan Efendi olarak gösterilmiştir. Bunun üzerine Zülâlî Hasan Efendi görevinden alınmış; yerine elçilik görevinden başarıyla dönen Râşid, 10 Zilhicce 1141/7 Temmuz 1729 tarihinde İstanbul kadılığına atanmış; bu görevden 1 Muharrem 1143/17 Temmuz 1730 tarihinde azledilmiş (Günay, 2007, 463-464) ve kendisine Manisa kazası arpalık olarak tayin edilmiştir (Şeyhî Mehmed, 1989, 731). Bu görev, Râşid'in III. Ahmed dönemindeki son görevi olmuştur.

⁷ "tîz-fehm ü ĥâzır-cevâb ve istiĥnâ vü 'ālī-cenâblıĥdan mâ-'adâ 'ârif-i esrâr-ı devlet ve vâkıf-ı mezheb ü millet olması", (Çelebi-zade Âsım, 1282, 589).

1.8 Sürgünleri

Lâle Devri olarak adlandırılan Damad İbrahim Paşa'nın sadreti zamanında devlet erkânı çeşitli eğlencelerle zamanını geçirmekte, halk ise büyük sıkıntılar altında ezilmekteydi. Bunun sonucu olarak Patrona Halil'in liderliğinde 1143/1730'da bir isyan başlamış; bu isyan padişahın tahttan indirilmesi; damatlar ve sadrazamın idamıyla sonuçlanmıştır. Yönetimi eline geçiren isyancılar, sadrazama yakın kişileri İstanbul'dan sürmeye ve onların mallarını yağmalamaya başlamıştı. Damad İbrahim Paşa'ya yakın olan Râşid de önce 1143/1730'da önce İstanköy adasına sürülmüş; birkaç gün sonra 21 Şevvâl 1143/29 Nisan 1731'de önce Bursa'ya, daha sonra Limni'ye sürgüne gönderilmiştir. Üç yıllık sürgün hayatının son yılını Bursa'da geçiren Râşid'in Üsküdar'daki yalısında istirahat şartı ile 1146/1733-4 tarihinde İstanbul'a dönmesine izin verilmiştir (Günay, 2007, 463-464).

1.9 Anadolu Kazaskerliği

Patrona isyanından sonra tahta geçen I. Mahmud, yönetimi isyancıardan temizlemiş ve Damat İbrahim Paşa'nın yetiştirdiği Hekimoğlu Ali Paşa'yı sadret makamına getirmiştir. Ali Paşa, Râşid'i Anadolu kazaskerliği görevine getirmek istemiş ve onu 6 Rebî'ü'l-evvel 1147/6 Ağustos 1734 tarihinde bu göreve atamıştır (Râmiz, 1994, 108; Cemâleddin, 1314, 45; Babinger, 1982, 294). Râşid'in Anadolu kazaskerliği için *Âdâb-ı Zürefâ* sahibi Râmiz'in babası Aziz-zade Mustafa Na'im Efendi,

Na'imâ bi'l-bedâhe söyledim târîh-i teşrîfin
Sezâ Râşid Efendi şadr-ı zîbâ-yı Anahtolı

tarih beytini söylemiştir (Râmiz, 1994, 109).

1.10 Ölüm Tarihi ve Mezarı

Hayatının sonlarında Anadolu kazaskerliği görevine getirilen Râşid, bu görevde süresini tamamlayamadan 18 Safer 1148/10 Temmuz 1735'te vefat etmiştir (Râmiz, 1994, 109; Faik Reşâd, 1312, 201; Bursalı Mehmet Tahir, 1333, 55; Babinger, 1982, 294). Mezarı, oğlu İbrahim Edhem Efendi'nin Zincirlikuyu civarında bulunan konağı yakınlarındaki kayınpederi İdris Efendi'nin mezarının yanındadır (Fındıklılı İsmet, 1989, 91; Râmiz, 1994, 109; Bursalı Mehmet Tahir, 1333, 55; Babinger, 1982, 294). Mezar taşında "Ola Râşid Efendi'nin mekânı evc-i 'illiyin" tarih mısraı yazılıdır (Fındıklılı İsmet, 1989, 91; Râmiz, 1994, 109; Biltekin, 1993, XVI). Ayrıca kaynaklarda Râşid'in ölüm tarihi için "saè'Àdetü'l-intiü'Âl" terkibi ile "Râşid Efendi ola èadn-i cin'Ana ziver" mısraının bulunduğu da kayıtlıdır (Müstakimzade, 1928, 719; Bursalı Mehmet Tahir, 1333, 55).

2. Eserleri

Râşid'in bu gün elimizde *Divan*'ı, *Târîh*'i, *Sıhhat-âbâd* adlı mesnevisi, mektuplarının toplandığı *Münşe'ât*'i, yazdığı bazı fetih-nameler ve vakfiyeleri bulunmaktadır.

2.1 Târîh

Râşid Târîhi, 1070/1660-1134/1722 tarihleri arasında geçen olayları kapsayan bir vekayi-namedir. Râşid, kendi ifadesiyle, "Na'imâ tarzında" yazdığını belirttiği bu eserini üç kısma ayırmıştır (Râşid, 1282, I, 10; Ahmet Refik, 1924, 325-327). Birinci kısım 1070-1115, ikinci kısım 1115-1130, üçüncü kısım da 1130-1135 yılları vekayiini içermektedir. Râşid, atandığı tarihten önceki vekayii yazmak için Na'imâ'nın müsvetelerinden, Silahdar Mehmed Ağa'nın *Zeyl-i Fezleke* ve *Nusret-nâme*'sinden, Kara Mehmed Paşa'nın *Viyana Sefâret-nâme*'sinden; atandığı tarihten sonraki vekayii de resmi belgeler, gördükleri, duyduklarından faydalanarak kaleme almıştır. Ayrıca Yirmi Sekiz Mehmed Çelebi'nin *Paris Sefâret-name*'si ve Dürrî Ahmed Efendi'nin *İran Sefâret-namesi*'nden de faydalandığı bilinmektedir (Biltekin, 1993, XVIII; Özergin, 1993, 634; Günay, 2007, 464). Râşid, yazdığı bu *Târîh*'e III. Ahmed'in ifadesi bozuk fermanlarını düzelterek almış; yapılan anlaşmaların ve yazılan mektupların çoğunu esere dahil etmiş; katıldığı düğün, tören ve karşılama merasimlerini *Târîh*'inde tafsilatlı olarak anlatmış; ayrıca eserinde o dönemde vefat etmiş ünlü kişilerin hâl tercümelerine de yer vermiştir (Biltekin, 1993, XVIII; Ahmet Refik, 1924, 327).

Râşid Târîhi, eski harflerle ilki I. Mahmud döneminde Müteferrika matbaasında 1153/1740 tarihinde 3 cilt hâlinde, ikincisi 1282'de İstanbul'da Matba'a-i Âmire'de 5 cilt olmak üzere iki defa basılmıştır. İkinci baskının I. cildi 1070-1098, II. cildi 1098-1115, III. cildi 1115-1123, IV. cildi 1123-1130, V. cildi ise 1130-1135 yılları vekayiini içermektedir (Biltekin, 1993, XVIII).

2.2 Dîvân

Türkiye ve yurt dışı kütüphanelerinde 29 nüshası tespit edilebilen Râşid Divanı'nda 27 kaside, 56 tarih manzumesi, 1 tahmis, 1 müsemmen, 5 şarkı, 1 takriz, 264 gazel, 3 kıt'a-i kebîre, 8 kıt'a, 12 rûbâî, 19 matla ve 11 müfred, 11 lugaz, Farsça 4 gazel, 1 kıt'a, 3 rûbai, 4 müfred bulunmaktadır (Biltekin, 1993, XVII; Günay 2007, 464). Bu divan üzerine 1993 yılında Halit Biltekin tarafından bir yüksek lisans tezi, 2001 yılında Fatih Günay tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır.

2.3 Sıhhat-âbâd

Aruzun hezec bahrinden mef'elülü mef'âilün fa'eylün kalıbıyla yazılan 1500 beyitlik bir mesnevi olan bu eser, III. Ahmed'in ağır bir hastalıktan kurtulması üzerine yazılmıştır. Bir aşk mesnevisi olan *Sıhhat-âbâd*, tevhid, na't, münâcât, mi'râciyye, çehâr-yâr-ı güzîne övgü, yazılış sebebi, padişaha ve sadrazama övgü, hikâyenin başlaması, Kubad'ın doğumu, Kubad'ın âşık olması, Kubad'a bir sırdaş bulunması, Dânâ'nın tedbirleri, Dânâ'nın Kubad'a bir hikâye anlatması, Dânâ'nın Kubad'ın sırrını öğrenmesi ve Kubad'ın sevgilisine kavuşması bölümlerinden oluşmaktadır (Biltekin, 1993, XVII).

2.4. Münşeat

Râşid'in mektuplarını toplayan müstakil bir mecmua bulunmamasına rağmen, onun Halep kadılığı sırasında İstanbul'a ve naiplerine yazdığı mektuplarını içeren bir mecmu'anın Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde; İran elçiliği sırasında yazdığı mektupları içeren bir yazmanın Cavid Baysun'un özel kütüphanesinde olduğu bilinmektedir (Karatay, 1961, 433; Baysun, 1946-51, 145-150).

2.5 Fetih-nameler ve Vakfiyeler

Mora seferine katılan Râşid, Mora'nın fethi için elliye yakın fetih-name kaleme aldığını *Târîh*'inde belirtmektedir⁸. Bugün bu fetih-namelerden sadece iki tanesi tespit edilebilmiştir (Özergin, 1993, 633).

Râşid'in III. Ahmed Kütüphanesinin, Damad İbrahim Paşa'nın Şehzadebaşı imareti ve yine Damad İbrahim Paşa'nın Nevşehir imareti vakfiyesini yazdığı ve bu nedenle birçok ihšana kavuştuğu bilinmektedir (Râşid, 1282, V, 452; Özergin, 1993, 633).

3. Edebî Kişiliği

Râşid'in edebî kişiliğine geçmeden önce tezkirelerde ve kaynaklarda onun için söylenen özellikler üzerinde durmamız gerekmektedir.

Kaynaklarda bilgili, çağdaşları arasında eşsiz (Sâlim, 2005, 320-321)⁹, halim, selim biri olan ve müşfik, kerim sıfatlarıyla övülen (Râmiz, 1994, 110)¹⁰ Râşid'in şairliği hakkında şunlar söylenmektedir:

Sâlim, *Tezkiresi*'nde Râşid'in Sâ'ibâne tarzda şiirler yazdığından bahisle çok sayıda ve kusursuz şiiri bulunduğunu belirtmiş; bu yüzden çağdaşlarının Râşid ile övünmeleri gerektiğini ifade etmiştir (Sâlim, 2005, 321)¹¹. Râşid de şiirlerini Sâ'ib'den tercüme olduğu söyleyen çağdaşlarına şöyle itirazda bulunmuştur:

Kelâm-ı nağzuñ oldu mağz-ı bādâm-ı sūhan Râşid
Şanurlar anı kışrılar ki Şâ'ib'den mütercemdür (G. LXX/5)

Râmiz'in *Âdâb-ı Zurefâ*'sında da Râşid'in şiirleriyle şairleri şaşırttığı bilgisi verilmiştir (Râmiz, 1994, 110)¹². XVIII. yüzyılda "re'îs-i şâ'irân" olarak kabul edilen Osman-zade Tâ'ib, zamanı şairlerini padişaha sunduğu kasidesinde tarif ve tavsif ederken Râşid'in "gözünün nuru" olduğunu şöyle belirtmektedir:

⁸ "Bu sâl-i hümâyün-fâlde zuhûra gelen Mora cezâresi ve sâ'ir kılâ' u cezâ'ir fetihlerini mutazammın muharrir-i fakîr tesvîdi ile elliye karîb fütühât-nâme tahtîr ve vülât-ı memâlik-i mañrûşa ve mülük-i etrâfdan her birine mañşûş ve müstakîl âdemler yediyle neşr ü tesyîr olundu", Râşid, 1282, IV, 170.

⁹ "Kadr-i bülendleri evc-i ma'ârifde be-gâyet bâlâ ve vücûd-ı gencîne-i kemâli beyne'l-aqrân fazl u kemâlde bî-hem-tâdir", Sâlim, 2005, 320-321.

¹⁰ "Evşâf-ı ma'ârif-itîşâfları bîrûn-ı hıttâ-i takrîr ü beyân hâlim ü selîm ve beyne'l-kibâr müşfik ü kerîm bir hüceste-huşâl ve nâzûk-refâr idiler", Râmiz, 1994, 110.

¹¹ "Gazel ve kaşâ'idi Şâ'ibâne ve fikr-i şâ'iblerinde be-dîdâr olan ebyât u eş'ârî bî-kuşûr u bî-nihâyedir. Şu' arâ-yı 'âlî-miğdâr zâtıyla iftîhâr eyleseler şâyân u şâyeste...", Sâlim, 2005, 321.

¹² "Âşâr-ı tab'-ı bedâyi'-nigârları olan eş'âr-ı mezâmîn-şi'ârları hayret-dih-i şu' arâ-yı celîlül-miğdâr..." Râmiz, 1994, 111.

Velikin hüsrev-i mülk-i ma'ânî Râşid ü Vehbî
Birisi nûr-ı çeşmimdir birisi cânımın cânı (Mustafa Yatman, 1989, 34)

Yine Osman-zade Tâ'ib, Râşid'in sözde sihirler yaratan bir şair olduğunu Ali Paşa'nın Mora fethi için yazdığı tarih manzumesinde:

Olsa da imkânı bend-i leb olur şerm ü edeb
Var iken Râşid gibi bir şâ'ir-i sihr-âferîn

beytiyle dile getirmektedir (Mustafa Yatman, 1989, 60).

Ziya Paşa da *Harâbât* mukaddimesindeki:

Râşid ile Vecdî Lem'î Râmî
Âsım Râgıb Münif ü Sâmî
Ol mektebe oldılar müdâvim
Ol hâceden oldılar mülâzım

beytleriyle Râşid'in Nâbî üslubunun bir takipçisi olduğunu ifade etmektedir (Ziya Paşa, 1291, 15).

Şiirlerinde "Sâ'ibâne" tarzı, yani hikemî anlayışı tercih eden Râşid, kaside ve gazellerinde şiir ve şairliğiyle ilgili şunları söylemiştir:

Şairliğini bir gelin süsleyicisine benzeten ve bu gelin süsleyicisinin fikir gelininin güzelliğine farklı bir süs verdiğini söyleyen Râşid, kendisini Ukaz Çarşısının tacirine benzetir ve dükkânının hiç boş kalmadığını söyler:

İtdigi gündün berü meşşâta-i tab'ım zühür
Bikr-i fikriñ başka revnak virdi hüsün ü ânına (K.VI/105)

Tab'ım ol sūdâger-i Sûku'l-^c Uğâz-ı nazımdır
Kim pey-â-peydir hücüm-ı müşterî dükkânına (K. VI/107)

Kendisini sözün Hz. İsa'sı gibi gören Râşid, mananın çürümüş bedenine can verdiğini belirttikten sonra hüner yolunda aşması gereken mertebeleri aşarak söz (şiir) söylemede irşad makamına oturduğunu şöyle ifade etmektedir:

Ki zîrâ ben o Meryem-zâde-i gehvâre-i feyzim
Ki nuḡkum kâleb-i fersüde-i ma' nâya cân virdi (K. VIII/64)

Mürîd-i tab'ım olup sâlikân-ı râh-ı hüner
Sühânde şimdi benim şeyḡ-i mesned-i irşâd (K. IX/81)

Şairlik gücünü ve sözü iki hazineye benzeten Râşid, bütün şairlerin şiirlerinin güzel olduğunu, fakat Tanrı'nın kendi şiirine başka bir güzellik verdiğini, şairlik bakımından diğer şairlerin kendinin bir vekili olduklarını, diğer şairlerin ancak kendisinin şiir söylemediği zamanlarda şiir yazabildiklerini dile getirir:

' Aceb mi germ iderse çâr-süy-ı râğbetim Mevlâ
Baña tab' u sühân dirler dü genc-i şâygân virdi (K. VIII/65)

Güzeldir gerçi meh-rüyân-ı tab' -ı diğerân ammâ
Cemâl-i nazmıma Hâk başka hüsün ü başka ân virdi (K. VIII/66)

Nice hem-pâye-i taḡkîk olurlar sözde tab' ımla
Benim nâ'iblerimdir mesned-i endîşe hûkkâmı (K. XXIII/74)

Sükûtumdur viren erbâb-ı nazma ruḡşat-ı güftâr
Sözümdür eyleyen hâmûş-ı ' acz erbâb-ı ifhâmı (K. XXIII/71)

Râşid, şiir yazmak için düşünmesine gerek olmadığını, çünkü şairlik hazinesinde birçok mananın hazır bulunduğunu ifade ettikten sonra, söz sahasında herkesle boy ölçüşebileceğini belirtmiş ve zamane şairlerine meydan okumuştur:

Cüst-cüy-ı fikre hâcet qor mı hengâm-ı sühan
Genc-i şab' imda nice ma' nâ müheyyâdır baña (G. III/5)

Hemân meydâna girsın küşt-gîrân-ı sühan Râşid
Ki zîrâ sâ' id-i endîşemiz teşmîr olunmuşdur (G. XXXVI/9)

Böyle övünürcesine yazdığı şiirlerine rağmen *Râşid Divanı*'na bakıldığında Râşid'in kasidede Nef'î'nin, gazelde ise Nâbî'nin etkisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Râşid'in kasidelerinin büyük çoğunluğu "nesib", "medhiyye" ve "dua" bölümlerinden oluşmakta; onun bazı kasidelerinde bu üç bölüme ek olarak "fahriyye" veya "tegazzül" bölümlerinin eklendiği de görülmektedir. Bazı kasidelerinde ise kasideye doğrudan "medhiyye" ile başlamıştır. Kaside nazım biçiminde bu türlü tasarruflar yapmasına rağmen Râşid'in klasik kaside bölümlerinin bulunduğu kasideleri de vardır (Biltekin, 1993, XXV, XVI).

Râşid'in *Divan*'ında XVIII. yüzyılda revaçta olan tarih düşürme geleneğine uygun olarak 56 tarih manzumesi de bulunmaktadır. Büyük çoğunluğu kıt'a-i kebîre nazım biçimiyle yazılan bu manzumelere bakıldığında Râşid'in ebced hesabını kullanmada oldukça usta olduğu anlaşılmaktadır (Biltekin, 1993, XXVI).

Nâbî'nin şöhret kazandığı XVII. yüzyılın sonlarında şiir yazmaya başlayan Râşid, Nâbî'den büyük oranda etkilenmiş ve özellikle gazelerinde Nâbî'yi takip etmiş, onun birçok gazeline nazireler yazmıştır (Biltekin, 1993, XL). Bu yüzden gazelerinde daha çok fikrî yöne önem veren Râşid'in birçok beytinde didaktik bir anlayış göze çarpmaktadır (Biltekin, 1993, XXXVII). Râşid, şiirlerindeki bu fikrî yapıyı kuru kuruya vermek yerine, bu beyitleri edebî sanatlarla süsleyerek okuyucuya ulaştırmayı başarmış bir şairdir. Bu tür beyitlerden bazıları aşağıdadır:

Hücûm-ı zillet-i idbâr rif' ata göredir
Olur nüzûli girânîñ şedîd bâlâdan (G.CLXV/4)

Sirişinde gerekdir qâbiliyyet âdemiñ yoğsa
Nihâl-i bîd feyz-i terbiyetle yâsemîn olmaz (G.CXII/4)

İder şavt-ı ceres râh-ı hâtar da' vet-i reh-zen
Hele dünyâda yokdur âdeme şöhret qadar düşmen (G.CLXXIX/1)

Çeşm-i hârişe cây-ı selâmet gelir hâtar
Gird-âba sevq-i zevraq ider nâhudâ-yı hırş (G.CXX/6)

Râşid'in gazelerine bakıldığında Nâbî dışında, Türk edebiyatında "şühâne gazel" tarzının kurucusu Nedim'in etkisinde kaldığı da görülmektedir. *Divan*'da Nedim'e yazılmış nazireleri bulunan Râşid, bu "şühâne" gazelerinde Nedim seviyesine ulaşamamıştır (Biltekin, 1993, XLIII):

‘Âşıkân hep küşte-i bismilgeh-i bî-dâdıdır
Ġamze-i hun-rîziñ el-hağ kârımuñ cellâdıdır (G.LXXVIII/1)

Niyâz-ı germi ‘âşık vuşlata iqdâm için şağlar
O âfet dahı nâzı şıqlet-i ibrâm için şağlar (G.XLV/1)

Râşid, şiirlerinde aruzu birkaç imale ve bazı Arapça tek heceli kelimeleri iki heceli okumak gibi kusurlar dışında başarı ile kullanmıştır (Biltekin, 1993, XXVII).

Bir mağal kim böyle bir zât-ı güzîn-i hilqatiñ
Ola cây-ı hicret ü me'vâ-yı cism-i enveri (K.II/7)

Meşâm-ı dehr pür oldı şemîm-i hîhîşle
Hemân benim gül-i âmâlden zağim-hor-ı hâr (K.IV/61)

Şiirlerinde rübaî vezinleri dışında hezec bahrinden 2, müctes bahrinden 2, remel bahrinden 2, muzari bahrinden 2, recez bahrinde 2 ve hafif bahrinde 1 olmak üzere 11 farklı vezin kalıbı kullanan şair, *Divan*'ında daha çok beyitlerle kurulan nazım biçimlerini tercih etmiştir.

SONUÇ

XVIII. yüzyılda İstanbul'u kısa sürede olsa rahat ve huzur ortamı hâline getiren Lâle Devri'ni resmi bir tarihçi olarak bizzat yaşamış; eserlerine yansıtılmış olan Râşid, bu yüzyılda hem devlet adamı, hem nâsir, hem de şair olarak kendisini ispatlamış önemli bir şahsiyettir.

Râşid'in çeşitli medreselerde müderrislikler yapmasından, Halep ve İstanbul'a kadı olarak atanmasından, Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği görevlerine getirilmesinden, İran'a elçi olarak gönderilmesinden, onun XVIII. yüzyılın muteber kişilerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Devlet adamlığının yanı sıra Râşid yazdığı *Târîh*'i ile nesir, *Dîvân* ve *Sıhhat-âbâd* adlı mesnevisiyle de şiir sahasında kendini ispatlamıştır. 1126/1714 tarihinde vak'a-nüvislik görevine getirilen Râşid, eserini Damat İbrahim Paşa'nın isteğiyle Na'îmâ'nın bıraktığı 1070/1660 tarihinden başlatmış, 1134/1722 tarihinde sona erdirmiştir. Râşid'in secili bir üslupla yazdığı eserin kaynakları daha önce yazılan eserler; bizzat katıldığı seferler, törenler, düğünler, merasimler, ayrıca fermanlar, antlaşmalar gibi vesikalar oluşturmaktadır.

Şiir sahasında ise geleneğin dışına çıkamayan Râşid, kasidelerinde Nef'î'nin, gazellerinde, Ziya Paşa'nın da belirttiği gibi, Nâbî'nin etkisinde kalmıştır. Râşid, her ne kadar, Nef'î ve Nâbî'nin etkisinde kalsa da döneminin önemli şairlerinden Nedim'e nazireler söylemiş; onun tarzında "şûhâne" gazeller yazmaya çalışmıştır.

Râşid daha çok tarihçi yönüyle tanınmıştır. Onun *Târîh*'inin iki defa basılmış olması da bunu göstermektedir. Fakat modern tarihçi anlayışına göre bakıldığında Râşid, resmî bir vak'a-nüvistir. Onun tarihçiliği, daha çok iyi bir nâsir olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden Râşid'i döneminin önemli nesir yazarlarından ve şairlerinden biri olarak kabul etmek yerinde olacak veya Ali Kemal'in "Râşid hay hay şâirdir" (Ali Kemal, 1334, 108) sözüne katılmak gerekecektir.

KAYNAKÇA

- AHISHALI Recep (2007). **Râmi Mehmed Paşa**, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, Ankara: TDV Yayınları.
- AHMET REFİK (1924). **Âlimler ve Sanatkârlar**, İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- AKTEPE Münir (1955). "Vak'a-nüvis Râşid Mehmed Efendi'nin Eşref Şah Nezdindeki Elçiliği ve Buna Tekaddüm Eden Siyasî Muhabereler", *Türkiyat Mecmuası*, S XIII, s.155-178.
- ALİ KEMAL (1334). **Râşid Müverrih Mi Şâir Mi?**, İstanbul: Sancakçıyan Matbaası.
- BABİNGER Franz (1982). **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, (çev. Prof. Dr. Coşkun Üçök), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- BAYSUN Cavid (1946-51). "Müverrih Râşid Efendi'nin İran Elçiliğine Dair", *Türkiyat Mecmuası*, S IX, s.145-150.
- BİLTEKİN Halit (1993). **Vak'a-nüvis Râşid Efendi ve Divan'ının Tenkitli Metni**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Bursalı Mehmed Tahir (1333). **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Cemaleddin (1314). **Osmanlı Tarih ve Müverrihleri**, İstanbul: İkdam Matbaası.
- Çelebi-zade Âsım (1282). **Âsım Tarihi**, 2 C., İstanbul: Cerîde-i Havâdis Matbaası.
- DİNÇ Zeki (1965). **Vak'a-nüvis Mehmet Râşid Efendi'nin Hayatı ve Eserleri**, İ.Ü Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 43 s.
- Faik Reşad (1312). **Eslâf**, İstanbul, Âlem Matbaası, C I, s.199-205.
- Fındıklı İsmet Efendi (1989). **Tekmiletü's-Şakâ'ık fi Hakkı Ehli'l-Hakâ'ık**, (hzl.: Abdulkadir Özcan), C. 5, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- GÜNAY Fatih (2007). "Râşid Mehmed Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, Ankara: Ankara: TDV Yayınları.
- KARATAY F.Edhem (1961). **Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Katalogu**, C. 5, İstanbul: Topkapı Müzesi Yayını.
- Mehmed Süreyya (1308-11). **Sicill-i Osmânî**, İstanbul.
- Müstakim-zâde Saadeddin Süleyman Efendi (1928). **Tuhfe-i Hattatîn**, İstanbul: Devlet Matbaası.
- ÖZERGİN M.Kemal (1993). "Râşid Mehmed", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul: TDV Yayınları.
- Râmiz (1994). **Âdâb-ı Zurefâ**, (hzl.: Sadık Erdem), Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Râşid Mehmed Efendi (1282). **Târîh-i Râşid**, C.5, İstanbul.

- Safâî (2005). **Tezkire-i Safâî**, (hzl.: Pervin Çapan) Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Sâlim (2005). **Tezkiretü's-Şu'arâ**, (hzl.: Adnan İnce), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Şeyhî Mehmed Efendi (1989). **Vekâyi'ü'l-Fuzelâ**, (hzl.: Abdulkadir Özcan), C. 4, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- TUMAN Nâil (2001). **Tuhfe-i Nâilî**, (hzl.: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı), C. 2, Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- YATMAN Mustafa (1989). **Osman-zâde Tâib Divanı'ndan Seçmeler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ziya Paşa (1291). **Harâbât**, İstanbul: Matbaa-i Âmire.